

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ В СТУДЕНТІВ-ІНВАЛІДІВ В УМОВАХ НАВЧАННЯ НА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ

У статті зроблено спробу розкрити особливості впливу соціального інтересу на мотивацію професійної психологічної діяльності. Особлива увага приділяється здійсненню індивідуального підходу до навчання студентів з особливостями психофізіологічного розвитку. Формою реалізації такого підходу виступає волонтерська діяльність.

Ключові слова: соціальний інтерес, студенти-інваліди, волонтерська діяльність.

Актуальність дослідження. Інвалідність сьогодні трактується не стільки як медична, скільки як соціальна проблема.

Інтеграція у суспільство як повноцінна подія є неможливою без отримання інвалідами професійної освіти, без системи її забезпечення [4; 5].

В умовах сучасного реформування й розбудови національної системи педагогічної та психологічної освіти України пріоритетним напрямом освітньо-виховного процесу молоді має бути формування моральності, толерантності й відповідальності. Тобто основним принципом у підготовці до професійної діяльності є етичний, насамперед це стосується психолога та соціального педагога.

Учені [цит. за 3] трактують початковий етап професійної підготовки як такий, що визначає весь хід подальшого життя людини.

Г. Бондаренко [1] довів, що поведінку особи з інвалідністю на етапі професійного навчання детерміновано професійними цілями, а також ефективністю взаємодії з викладацьким складом і навчальною групою. Цей життєвий етап є особливо складним і відповідальним, оскільки від глибини засвоєння знань залежить плідність функціонування особистості в професійній діяльності нарівні з рештою її учасників.

У зв'язку з цим особливого значення набуває якісний соціально-педагогічний і психологічний супровід процесу навчання студентів зі специфічними потребами у ВНЗ.

Аналіз останніх досліджень. Дослідники В. Антипова, О. Виштак, М. Рогов, В. Климчук, Н. Копеїна, О. Кондратьєва, В. Попов відмічають, що на початковому етапі навчання студентів їхню мотивацію визначає головним чином нова соціальна роль. Але мотивація не може підтримувати їх навчальну діяльність протягом тривалого часу і тому поступово втрачає своє значення.

Виходячи з положень теорії про провідну роль мотивації як основного стимулу рухової активності і нерозривно пов'язаної з нею психічної діяльності та значної пластичності нервової системи, учені обґрунтовують необхідність комплексного психолого-педагогічного підходу до навчання людей з особливими потребами (М. Б. Ейдінова, Є. К. Правдіна-Винарська; К. О. Семенова, О. М. Мастюкова, М. Я. Смутлін; К. О. Семенова, Н. М. Махмудова; Л. О. Бадалян; С. К. Євтушенко; В. І. Козьявкін; Т. Проскуріна, М. Сварник, М. Ніколаєв, Л. Ф. Шестопаловатаін.). Спроби узагальнення досвіду навчання і виховання учнів з особливими потребами засвідчили важливість і необхідність педагогічного втручання в процес подолання в них адаптаційних утруднень, реалізації індивідуального підходу, розробки оригінальних засобів і прийомів навчання в умовах ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Проблема формування в студентів соціально-значущого ставлення до обраної професії вимагає виявлення сучасних методологічних підходів, накопичування знань

в єдину систему, яка забезпечує єдність теоретичної та практичної підготовки, тобто передбачає постійну органічну взаємодію із соціальними та психологічними службами.

Однією з форм такого співробітництва може бути участь студентів у розробленні та реалізації соціальних проектів. Активні дії студентів у процесі реалізації проектів сприятимуть розвитку соціальних цінностей, зокрема формуванню соціального інтересу.

Ми поділяємо думку Г. Бондаренка, що якісний рівень навчальної діяльності — найкращий стимул для розвитку самоповаги, яка, у свою чергу, компенсує фізичний дефект. Саме цю ідею покладено в основу ідеї нашого дослідження.

Результати наших наукових напрацювань [6] доводять, що пріоритетним напрямом у навчанні та вихованні майбутнього працівника соціально-психологічної сфери є спрямованість на розвиток соціального інтересу як критерію професійної придатності фахівця.

Виходячи із позиції А. Адлера, наше життя є цінним лише настільки, наскільки ми сприяємо підвищенню цінності життя інших людей. А. Адлер наголошував, що соціальний інтерес виступає основою інтеграції в суспільство та усунення почуття меншовартості.

Людам із високим рівнем соціального інтересу властиві прояви турботи, довіри, співчуття, готовності до відповідального вибору, творчості, співробітництва тощо. Отже, розвиваючи соціальний інтерес у студентів, ми формуємо тенденцію до альтруїзму, толерантності, довіри, прийняття іншого; сприяємо оптимальній соціалізації особистості через професійну соціально-психологічну адаптацію, одним словом, формуємо гармонійну особистість, здатну до самоактуалізації.

Мета статті — визначити соціальний інтерес як мотив реалізації особистості в соціально-педагогічній та психологічній діяльності, а також довести необхідність реалізації волонтерської програми як елемента навчання студентів із обмеженнями життєдіяльності в умовах освітнього процесу.

Загальною **гіпотезою** дослідження є припущення, що ефективність підготовки майбутніх спеціалістів підвищиться, якщо форми та методи діяльності спрямувати на розвиток соціального інтересу особистості.

Для досягнення мети та перевірки гіпотези ми визначили такі **завдання**:

1. Вивчити рівень емпатійних тенденцій у студентів психологічного факультету та порівняти результати у двох групах студентів із різним станом здоров'я.

2. Порівняти рівень розвитку соціального інтересу в студентів-інвалідів та здорових студентів, які навчаються на психологічному факультеті.

3. Визначити й науково обґрунтувати організаційно-педагогічні умови поліпшення якості навчання студентів-інвалідів.

З метою перевірки висунутої гіпотези було сформовано репрезентативну вибірку студентів у кількості 130 осіб I–III курсів факультету психології (двадцять з яких — студенти з особливими потребами), відібраних випадковим чином. У цій вибірці було проведено діагностичне дослідження за такими методиками: шкала соціального інтересу (J. E. Crandall), діагностика особистісної установки «альтруїзм-егоїзм», діагностика рівня емпатійних здібностей В. В. Бойка, а також використано метод експертних оцінок. Результати проведеного дослідження показали, що серед студентів виділяються такі три основні групи:

а) перша група — студенти, для яких характерними є високі рівні соціального інтересу, інтересу до обраної професії, що становить 23% обстежених;

б) друга група — студенти із середнім рівнем сформованості соціального інтересу, нестійким ставленням до навчання, нерівною активністю, їх кількість сягає 72%;

в) третя група — студенти, в яких немає зацікавлення у навчанні. Вибір професії цієї групи учнів частіше пов'язаний із певним часом очікування життєвої переорієнтації. Рівень соціального інтересу — низький, їх кількість — 5% опитаних.

Цікавим, на наш погляд, було перевірити залежність рівня соціального інтересу (інтересу до майбутньої професії) та рівня успішності цих студентів (за результатами попередніх сесій). Залишилося нез'ясованим питання причинно-наслідкових зв'язків цих показників, але ми припустили, що високий рівень соціального інтересу провокує молоду людину обирати професію, пов'язану з категорією «людина-людина», а в результаті усвідомленого вибору і наявності інтересу до професії студент значно підвищує результативність підготовки.

Проведені розрахунки з використанням апарату математичної статистики засвідчили, що емпіричний коефіцієнт рангової кореляції $*r$ -Спірмена в нашому випадку становить $r_{s\text{емп}} > 0,2$, що за рівня статистичної значущості $p < 0,05$ для вибірки 130 осіб указує на достовірний зв'язок рівня успішності студента з показниками соціального інтересу.

Надалі досліджувану вибірку студентів було розбито на дві групи. До першої ввійшли студенти-інваліди, до другої групи — студенти без обмежених можливостей здоров'я. Емпіричний коефіцієнт

рангової кореляції r -Спірмена для першої групи студентів становив $r_{sem} = 0,46$, а для другої — $r_{sem} = 0,18$, що за рівня статистичної значущості $p < 0,05$ указує на достовірний зв'язок рівня успішності студентів із показниками соціального інтересу, а також на те, що в студентів-інвалідів рівень цієї залежності є вищим.

Розлад спілкування, одна з найважчих соціальних проблем інвалідів, є й наслідком фізичних обмежень, й емоційною захисною самоізоляцією, і зрештою — випаданням із трудового колективу, появою дефіциту звичної інформації. Тому закономірним є те, що відновлення нормальних для їхнього віку і соціального статусу комунікацій є однією з найбільш вагомих цілей соціальної реабілітації студентів-інвалідів [4, 5].

З метою соціально-психологічної підтримки та допомоги студентам-інвалідам під час навчання у ВНЗ було розроблено й апробовано програму індивідуального навчання студентів з особливими потребами. Підставою для такого підходу в навчально-виховному процесі студентів з особливими потребами стали результати проведених тестових методик, що, в свою чергу, дало можливість припустити: завдяки високому рівню розвитку соціального інтересу студентів з обмеженими можливостями здоров'я можуть бути достатньо успішними у волонтерській діяльності.

У цьому контексті С. В. Михайліді [3] стверджує, що хворі, які одержали травму, люди з порушеними функціями є не тільки об'єктом реабілітаційного процесу, вони повинні бути і визнаватися повноправними учасниками цієї діяльності, суб'єктом соціальної реабілітації, успіх якої значною мірою залежить від ступеня глибини їхньої установки на відновлення дієвої соціальної ролі, а відсутність співпраці може мінімізувати ефективність соціальної реабілітації або навіть зробити її абсолютно неможливою. Весь комплекс заходів соціальної реабілітації спрямовано на відновлення та розвиток активного соціального суб'єкта, особи, здатної до вольових зусиль, трудової мотивації, саморозвитку тощо.

Ми вважаємо, що одним із найважливіших показників ефективності реалізації плану волонтерської діяльності студентів з особливими потребами в умовах ВНЗ є порівняння рівнів успішності студентів до і після експерименту.

На думку Л. С. Виготського, процес руху від фізичної дефектності через психічну компенсацію до соціальної повноцінності — це процес надзвичайно хворобливий, хоча саме він веде до духовного одужання [2].

Було організовано спільну волонтерську діяльність із центром реабілітації дітей-інвалідів, спрямовану на розв'язання комплексу проблем студентів з особливими потребами: зниження емоційного і комунікативного бар'єрів, розвиток інтересу до майбутньої професії, формування професійних навичок тощо.

За методичну базу було прийнято вчення Л. С. Виготського про структуру дефекту та концепцію культурно-історичного розвитку вищих психічних функцій; продуктивні ідеї дидактів і психологів Г. С. Костюка, О. В. Киричука, С. Д. Максименка, І. Д. Бега, Ю. К. Бабанського, В. О. Онищука та ін. про ефективність комплексного підходу до навчання і виховання; розроблені в дефектології теорії диференційованого корекційного навчання учнів з особливими потребами на основі всебічного врахування їх психофізичних особливостей і пізнавальних можливостей (В. І. Бондар, Т. О. Власова, Л. С. Вавіна, В. В. Засенко, І. І. Єременко, М. В. Іпполітова, Г. М. Мерсіянова, Є. П. Постовойтов, Є. Ф. Соботович, В. М. Синьов, В. В. Тарасун, В. Є. Турчинська, Т. В. Сак, Л. І. Фомічова, О. П. Хохліна та ін.).

Висунуто таку гіпотезу: залучення студентів-інвалідів до волонтерської діяльності з дітьми-інвалідами за спеціальною програмою на основі врахування специфічних станів фізичного і психічного розвитку сприятиме підвищенню ефективності та поліпшенню якості професійного навчання у ВНЗ.

Для цього було обстежено незалежну вибірку — 14 студентів з особливими потребами різних курсів навчання психологічного факультету. До експериментальної групи ввійшло 7 студентів, залучених до волонтерської діяльності. До контрольної групи — 7 студентів, з якими не проведено роботи в цьому напрямі.

Дотримання визначених нами організаційно-педагогічних умов програми реалізації волонтерської діяльності студентів з особливими потребами надало нам можливість виявити ефективність експериментальної програми на матеріалі аналізу їхніх рівнів успішності.

Результати тестування на початку 2007/2008 н. р. свідчили про наявність у студентів експериментальної і контрольної груп переважно низького рівня знань з усіх предметів. Це було зумовлено, з одного боку, недосконалою навчальною підготовкою або взагалі її відсутністю, а з іншого — наявністю в студентів особливих психофізичних порушень. Однак після впровадження волонтерської програми впродовж 2007/2008 і 2008/2009 навчальних років рівень знань студентів експериментальної групи значно підвищився.

На підвищення рівня навчальних досягнень цієї групи студентів вочевидь вплинула спеціальна організація навчально-виховного процесу, а саме: активне залучення студентів-волонтерів до процесу реабілітації дітей-інвалідів. З метою об'єктивного оцінювання результатів тестування студентів із особливими потребами використано непараметричний метод математичної статистики критерій «и»-Вілкоксона-Манна-Уїтні.

На першому етапі тестування (до залучення студентів-інвалідів до волонтерської діяльності) на рівнів $< 0,05$ значущості між експериментальною і контрольною групами студентів з особливими потребами не виявлено достовірних розбіжностей в оцінках знань.

Але після реалізації волонтерської програми зі студентами експериментальної групи виявлено достовірні розбіжності на рівні $p < 0,05$ значущості.

Таким чином, висунута гіпотеза, згідно з якою спеціальна психолого-педагогічна підготовка студентів з особливими потребами до волонтерських занять на основі врахування специфічних станів фізичного й психічного розвитку сприятиме підвищенню ефективності та поліпшенню якості навчання, повністю підтвердилася.

Урахування результатів психодіагностичного дослідження забезпечить оптимальний розвиток особистості з особливими потребами на шляху професійної й особистісної самореалізації.

Висновки

1. Проведене дослідження виявило гостру необхідність у підкріпленні та розвитку соціального інтересу як чинника успішної психологічної та педагогічної діяльності.

2. За результатами психодіагностичного дослідження, рівень розвитку соціального інтересу в студентів з особливими потребами є вищим за показники здорових студентів.

3. Оптимальною формою залучення студентів з обмеженнями життєдіяльності до відновлення дієвої соціальної ролі виступає волонтерська діяльність, яка істотно впливає на успішність навчання студентів-інвалідів у ВНЗ.

Перспективою наших подальших досліджень є визначення особливостей впливу волонтерської діяльності студентів-інвалідів на механізм соціальної адаптації.

В статтє предпринята попытка раскрыть особенности влияния социального интереса на мотивацию профессиональной психологичес-

кой деятельности. Особое внимание уделяется осуществлению индивидуального подхода к обучению студентов с особенностями психофизиологического развития. Формой реализации такого подхода выступает волонтерская деятельность.

Ключевые слова: социальный интерес, студенты-инвалиды, волонтерская деятельность.

The article attempts to reveal the influence of social interest in the motivation of professional psychological activities. Particular attention is drawn to the implementation of individual approach to teaching students with the peculiarities of psychophysical development. The form of such an approach advocated volunteering.

Key words: social interest, students, volunteering.

Література

1. Бондаренко Г. И. Я-концепция человека с инвалидностью // Дефектология. - 2006. - № 5. - С. 36-40.
2. Выготский Л. С. Собр. соч.: в 6 т. — Т. 5. — М., 1983.
3. Михайлиди С. В. Психологические особенности адаптации студентов первого курса к условиям обучения в Московском социально-педагогическом колледже: сб. научно-методических работ преподавателей педагогических колледжей. — М., 2002. — С. 260—265.
4. Настольная книга специалиста: социальная работа с инвалидами / под ред. Е. И. Холостовой, А. И. Осадчих. — М. : Институт социальной работы, 1996.
5. Специальная психология: учеб. пособие. — М. : Ось-89, 2008. — 288 с.
6. Хозраткулова І. А. Соціальний інтерес як умова професійної соціалізації // Вересень. - 2006. - № 1-2. - С 75-80.